

Lægerne i antikkens Rom – og synet på dem

af Petrine Bröchmann

Denne artikel handler, som titlen angiver, om lægerne i antikkens Rom, nærmere defineret deres rolle i det romerske samfund: hvordan var de organiseret? Hvordan var deres status? Hvordan var deres uddannelse? Var de udlændinge eller hjemmefødninge? Hvor arbejdede de og hvordan med hospitaler? Og hvordan så romerne på dem som gruppe? Jeg kommer ikke ind på selve lægevidenskabens udvikling, altså de forskellige skolers teorier og dogmer, og heller ikke på behandlingsmetoder eller hvilke romerske læger, der bekendte sig til hvad, af den simple grund at stort set al medicinsk litteratur fra den græsk-romerske verden er skrevet på græsk og hovedvægten her ligger på latinske kilder.(1) Tidsmæssigt strækker undersøgelsen her sig ca. fra byens grundlæggelse – traditionelt sat til 753 f.Kr. og til slutningen af det severiske kejserdynasti 235 e.Kr. Jeg beskæftiger mig med forholdene i Rom, men det kan være nødvendigt at bevæge sig udenfor byen – især i forbindelse med beskrivelsen af de romerske hospitaler eftersom de befandt sig langs de romerske grænser. Som altid når man arbejder med antikken er det kilderne, der afgør, hvilken vej man må gå og hvor meget man kan finde ud af. Og det er vitterligt magert. Det kan kun understreges, at det ikke er andet og mere end en skitsering af forholdene.

Når man vil undersøge lægernes historie og vilkår i Rom i antikken, må man indse, at kilderne er sparsomme. I hele perioden fra 8.århundrede f. Kr. til 6. århundrede e. Kr. nævnes kun 173 læger i det epigrafiske materiale, dvs. indskrifter, og 104 læger i litteraturen. Altså er der i hele dette lange tidsrum kun 277 personer at danne sig et indtryk ud fra.(2) Af relevant latinsk litteratur kan nævnes Plautus' komedier, Marcus Porcius Catos værk om landbrug, A. Celsus' *De medicina*, del af encyklopædien *Artes* og vores bedste kilde til den græske medicinhistorie, militærlægen Scribonius Largus' farmakologiske værk *Compositiones* og Plinius den ældres (herefter kaldt Plinius) encyklopædi *Naturalis Historia*. Dertil skal så lægges spredte oplysninger fra digtere, især Martial, kejserbiografier og lovsamlinger som *Digesta*. *Digesta* er en sen kilde, men den indeholder tidligt materiale. Hovedvægten af litteraturen stammer fra det 1. århundrede e.Kr., og det er derfra, vi må hente oplysningerne om de foregående århundreder.

Det er også nyttigt at holde sig for øje, at det ikke er så nemt at definere, hvad en "læge" er i antikken. Der er nemlig flere lag af lægekunst og -

videnskab og de fungerer samtidigt og uafhængigt af hinanden. Allerede i det 3. århundrede f.Kr. var der i det romerske samfund 3 lag af medicinsk udøvelse: de privatpraktiserende, fortrinsvis græske, læger med egen konsultation, den romerske *pater familias*' praktiske lægekunst, altså lægekunst udøvet af herren i huset på sin egen familie, og endelig den religiøse og magiske lægekunst, der var en blanding af romerske, etruskiske og græske idéer og associeret med diverse lægeguder og –gudinder, heriblandt Apollon, Asklepios – på latin Aesculap – og hans datter Hygieja. Jeg vil ikke komme ind på denne form for lægekunst.

Endelig er medicinen i Rom et blandingsprodukt af idéer fra forskellige kulturer. Romerne lærte meget af etruskerne og senere hen også af grækerne, hvis teorier kom til at få stor betydning for den senere lægevidenskab. Desuden var der den traditionelle romerske lægekunst, som vi får indblik i via Catos og Plinius' værker især, men som også kan spores hos Scribonius Largus og Celsus.

Jeg vil her ikke komme ind på den tidlige medicinhistorie, selvom Celsus giver en grundig gennemgang af udviklingen i Grækenland og senere i Ægypten i hellenistisk tid, med beskrivelser af de forskellige skoler og en personlig og saglig vurdering af de forskellige teorier, men nøjes med at anbefale at man læser Celsus, hvis man ønsker at have den græske baggrund med. Her må undersøgelsen starte med etruskerne.

Etruskerne

Rom var i sin tidligste tid under etruskisk herredømme – de sidste tre romerske konger, Tarquinius Priscus, Servius Tullius og Tarquinius Superbus, var etruskere. Desværre ved vi meget lidt om etruskerne, men vi kan se at romerne overtog nogle af deres medicinske og anatomiske idéer fra etruskerne og tilpassede dem til den officielle statsreligion. Det er for eksempel fænomener som auguri og divination (tydning af varsler og spådomskunst). Votivgaver viser en tydelig og stærk etruskisk indflydelse på romersk opfattelse af anatomi. Arkæologiske udgravninger har desuden vist, at romerne fik en del teknisk viden fra etruskerne, bl.a. om kloakering, dræning og bygning af akvædukter. Desuden er der indikationer på, at etruskerne havde dygtige kirurger og tandlæger, længe før den græske indflydelse gjorde sig gældende(3) og der er fundet eksempler på etruskisk tandlægekunst, i form af broer og kroner.(4)

Traditionel romersk lægekunst

Den tidligste litterære kilde til traditionel romersk lægekunst er Marcus Porcius Cato (234-149 f.Kr.) værk om landbrug, *De agri cultura*.

Den gammelromerske opfattelse af lægekunsten byggede først og fremmest på det romerske agrarsamfunds religiøse idéer og religiøse praksis, hvilket er tydeligt hos Cato. Hans behandlinger er en blanding af bønner til guderne, magiske remser og ritualer samt hjemmelavet medicin. Der er tale om, hvad Scarborough kalder en quasireligiøs, folkelig lægekunst, der var en skønsom blanding af sund fornuft og irrationelle ritualer.(5)

Romerne skelnede mellem offentlige medicinske problemer og privat lægekunst. Offentlige problemer (eksempelvis hvis staten blev angrebet af pest), blev håndteret med de midler, de havde til rådighed inden for rammerne af den officielle statsreligion (soningsofre, renselsesritualer og indførelsen af de græske lægeguder Apollon og Asklepios i Rom i løbet af henholdsvis 5. og 3. årh. f.Kr.). Sygdomme blev opfattet som et udslag af guddommelig misfornøjelse, som man til tider måtte lide under. Denne opfattelse forsvinder aldrig helt – i kejsertiden blev epidemier stadig forsøgt standset ved både religiøse og lægelige midler – da en pest brød ud i Rom under kejser Titus (79-81 e.Kr.) lod kejseren, ifølge den romerske forfatter af kejsersbiografier Sueton (70-146 e.Kr.), alle former for soningsofre og lægelige midler anvende for at få bugt med sygdommen.(6) Plinius skriver også at folk stadig konsulterer orakler i medicinske spørgsmål. Han skriver ikke hvilke orakler.(7)

Derudover var der de kvæstelser, som soldaterne fik i felten, og som blev behandlet af feltlægerne, der tidligt dukker op i den romerske hær. Hærlægerne er et helt emne for sig, og jeg kommer kun meget kort ind på dem i forbindelse med hospitalet.

Den private lægekunst blev praktiseret af pater familias, som en del af hans jurisdiktion.

Han fabrikerede og distribuerede selv medicin til medlemmerne af sin husholdning, det være sig mennesker eller dyr og Cato giver lister over anvendelige remedier. Det karakteristiske ved traditionel romersk lægekunst er, at den i høj grad forlader sig på et enkelt vidundermiddel eller -ingrediens. Plinius nævner, at de gamle romere tilskrev uld utrolige kræfter,(8) og Cato mente at kunne helbrede næsten hvad som helst ved hjælp af kål.(9) Et usædvanligt træk ved denne lægekunst er, at den synes at koncentrere sig om medikamenter og remedier, og fuldstændig ignorerer diagnose, prognose og forskrifter for levevis. Scarborough bemærker, at der sædvanligvis lægges megen vægt på disse ting i udviklingen af en folkelig medicin.(10) Forklaringen er formentlig, at man mente, at det lå uden for menneskenes rækkevidde. Romernes eget medicinske system blev aldrig organiseret på samme måde som det græske. Der var så sent som i 1. århundrede e.Kr. en opfattelse af, at læger var en ny ting. Plinius skriver i forbindelse med den første læges ankomst til Rom, at romerne havde levet uden læger i 600 år. Det er dog ifølge Korpela højst sandsynligt at der fandtes professionelle læger i Rom så tidligt som i kongetiden.(11)

Lægerne i republikken (509-27 f.Kr.) og under det augustæiske principat (27 f.Kr.-14 e.Kr.).

De første århundreder af republikken, dvs. frem til slutningen af 3. årh. f.Kr., fortsatte romerne med at behandle sig selv og deres familie fremfor at udvikle en teoretisk medicin som det skete i Grækenland på dette tidspunkt. Vi ved intet om eventuelle læger. Scarborough skriver, at de første græske læger kom til Rom som krigsfanger, der blev købt af velstillede romere. Mange af disse fik deres frihed og startede egen praksis. Senere bliver de fulgt af indvandrende læger.(12)

De første skriftlige oplysninger, vi har om læger i Rom, stammer fra 1. århundrede e. Kr. og kommer fra Plinius. Han henviser til Cassius Heminas (levede omkring 146 f.Kr.) oplysninger og noterer, at den første læge, der kom til Rom, var Archagathus, søn af Lysanias. Han kom fra Peloponnes og ankom til Rom i 219 f.Kr., hvor han blev venligt modtaget: han fik borgerrettigheder og et lokale stillet til rådighed af staten.(13) Plinius skriver, at Archagathus først var meget populær, men at han snart fik øgenavnet *carnifex*, det vil sige bøddel (14) samt at hans profession blev lagt for had af romerne, særligt af den meget konservative Cato.(15) Cato var i front for de konservative kræfter i senatet, der indædt forsøgte at bekæmpe de kulturelle påvirkninger, der kom fra de græske hellenistiske områder østfra. Man gik så vidt, at man greb til udvisninger af filosoffer og læger i begyndelsen af århundredet. Selvom der kun kendes enkelte læger ved navn, er det rimeligt at antage at antallet af læger var temmelig stort allerede i det 2. århundrede f.Kr.(16) for Rom fortsatte sin ekspansion, hvilket medførte store samfundsmæssige forandringer efterhånden som flere samfundslag fik del i den indstrømmende rigdom. Der udvikledes en rig købmandsstand og som følge heraf var der også flere, der havde råd til at købe sig behandling af de professionelle læger. Efterspørgslen har formodentlig ført til større udbud.(17)

Efter Archagathus er der et hul på omkring 100 år i vores oplysninger. Vi kender ikke til nogle læger i Rom, før Asklepiades fra Bithynien (124-40 f.Kr.), der kom til Rom i 91 f. Kr. nævnes i de skriftlige kilder. Asklepiades blev, modsat Archagathus, meget populær og nævnes af Celsus som en person, der har haft stor indflydelse på medicinens udvikling i Rom.(18)

I det 1. århundrede f. Kr. opnåede de græske læger, der befandt sig i Rom (vi hører kun om udenlandske læger i litteraturen), en del privilegier og velvilje fra centralmagtens side. Sueton beretter, at Julius Cæsar (100-44 f.Kr.) tildelte alle udenlandske læger, der boede i Rom, borgerskab, med den bestemte hensigt at få dem knyttet til byen og om muligt lokke flere læger til.(19) Senere giver kejser Augustus (27 f.Kr.- 14 e.Kr.) skattefrihed til lægestanden.(20) Lægerne blev også fritaget for at blive udvist af Rom i forbindelse med en hungersnød.(21)

Lægerne i kejsertiden

Det 1. århundrede e.Kr. er det århundrede, hvorfra vi har de fleste kilder om lægerne og deres kunst. Dels er der mere epigrafisk materiale fra denne periode end fra perioden før og efter, og dels har vi en hel del litterære kilder, først og fremmest Celsus og Plinius. Selvom lægefaget som erhverv ikke blev betragtet som passende for en borger af god familie, kunne han sagtens studere medicinen teoretisk samt udøve den inden for sin *familia* som Cato havde gjort det, så der er intet mærkeligt i at begge inkluderer medicin i deres værker.

Celsus' encyklopædi *Artes*, hvori *De medicina* indgår, blev udgivet på kejser Tiberius' tid (14-37 e.Kr.). *De medicina* består af 8 bøger og omhandler bl.a. diætetik, helseråd, farmakologi og kirurgi. Man ved ikke meget om Celsus. Han kaldes den latinske Hippokrates pga. sit værk og lægernes Cicero pga. sit latin og det diskuteres stadig, hvorvidt han var læge i vores betydning af ordet eller bare en talentfuld lægmand – en veluddannet godsejer med en interesse for medicin – men han viser et personligt kendskab til for eksempel kirurgi, så han må under alle omstændigheder betragtes som en *medicus* i den traditionelle romerske betydning. Hans samtid betragtede ham som forfatter – *auctor*. Det kan bl.a. ses af Plinius' forord til *Naturalis Historia*. Det må her også fremhæves at vi har mistet resten af *Artes*, så vi kan ikke vurdere om bøgerne om medicin er bedre og mere udførlige end de andre bøger, der indgik i encyklopædien. I princippet kan Celsus have været lige veluddannet i alle discipliner. Så det ligger altså åbent.

Plinius' encyklopædi *Naturalis Historia* består af 37 bøger om bogstavelig talt alt mellem himmel og jord. Bøgerne 20-27 omhandler planter og deres medicinske kvaliteter, bøgerne 28-32 omhandler medicin, der kan fremstilles af animalske produkter og endelig omtales stens og mineralers kvaliteter (herunder i lægemidler) i bøgerne 33-37. I bog 29 giver Plinius sin version af lægekunsten/videnskabens udvikling og især sit og Catos syn på læger, hvilket jeg vil komme nærmere ind på nedenfor. Værket er dedikeret til den senere kejser Titus i 77 e.Kr. og udkom efter Plinius' død i 79 e.Kr.

I det epigrafiske materiale fra første halvdel af århundredet stiger antallet af udenlandske borgere – de såkaldte *peregrini* – samt slaver i kilderne, hvorimod antallet af frigivne (altså tidligere slaver) falder. *Peregrini* synes at have haft en fremtrædende rolle indenfor faget på dette tidspunkt. Vi kender navnene på 32 læger tilknyttet overklassen; deraf var de 25 tilknyttet kejserhoffet.(22)

I anden halvdel af det første århundrede e.Kr. er kildematerialet anderledes. Korpela noterer at indskrifterne groft sagt beskæftiger sig med overklassen, hvorimod de litterære kilder beskæftiger sig med de nedre lag af samfundet. Kejserhoffet indtog en stadig mere dominerende rolle i samfundet, hvilket fik betydning for hierarkiet blandt lægerne, hvor de kejserlige

livlæger fik en fremtrædende rolle. Der kommer færre udenlandske læger til Rom i denne periode.(23)

I det 2. århundrede e.Kr. cementeredes kejserhoffets position yderligere. Der var en ny bølge af filhellenisme i Rom og igen stiger antallet af udenlandske læger i indskrifterne, men vi ved faktisk ikke om det også afspejler udviklingen i samfundet som sådan. Der kendes 69 læger fra denne periode og 18 af dem er udlændinge. Det vides ikke hvor mange læger, der var i Rom på dette tidspunkt, da det meste epigrafiske materiale beskæftiger sig med de overstrangerende læger. De berømte læger i denne periode synes alle at være kommet østfra;(24) her vil jeg kun nævne Soranos (98-138) og Galen. Soranos var en fremragende kirurg og gynækolog. Han blev først og fremmest kendt og respekteret som fødselslæge. Fødselshjælpen hørte i antikken under kirurgien. Han var den første europæiske læge, der beskrev fodvending på fostre. Han skrev flere skrifter om gynækologi og fødselshjælp.

Galen (129-199 e.Kr.) er uden tvivl den læge, der har haft størst indflydelse på medicinens udvikling, til dels på grund af hans omfattende forfatterskab og hans evne til at sætte hele den kendte viden i et fast system. Han blev født i Pergamum som søn af en arkitekt, og begyndte at studere medicin allerede som 16-årig. Han læste både i Pergamum, Smyrna, Korinth og Alexandria, hvoraf det kan udledes, at han kom fra en velhavende baggrund. I 162 e.Kr. kom han til Rom og kom hurtigt ind i de fineste kredse – han blev kejserlig livlæge fra 169 e.Kr. og var læge for flere på hinanden følgende kejsere. Han er den bedste repræsentant for den klasse af læger, vi kalder filosoflægerne.

På dette tidspunkt sker der en social opdeling af de romerske læger i to grupper: de privilegerede læger og de ikke-privilegerede læger.(25) Der var ikke længere brug for frynsegoder for at lokke læger til, så udviklingen gik i retning af at begrænse privilegierne. Skattefriheden trak mange kandidater til, så kejser Antoninus Pius (138-161 e.Kr.) satte i 160 e.Kr. grænser for antallet af læger med skattefrihed i byerne og fastlagde, at der højst måtte være 5 læger i små byer, 7 i mellemstore byer og 10 i store byer.(26)

Læger fandtes stadig i alle samfundslag; de havde enten egen praksis, var livlæger for bestemte familier, tilknyttet hoffet eller offentlige institutioner som bade, biblioteker(27) og brandvæsenet(28) eller de var ansat af de lokale byråd(29) og blev betalt af det offentlige for at behandle de fattige enten vederlagsfrit eller for en symbolsk betaling. Desuden var der læger ved gladiatorskolerne – et udmærket sted at studere anatomi og kirurgi i praksis. Hærlægerne var uden for denne ordning. Der var stor forskel på lægernes sociale sikkerhedsnet. I Rom afhang den sociale status af rigdom og besiddelser og flertallet af læger havde ingen af delene. Der var ingen fast lønskala: lægens ry bestemte hans løn. Plinius nævner, at nogle læger tjente uhyrlige summer.(30) Mange læger var slaver og fungerede i deres husholdning – selv som frigivne var de nært knyttet til deres tidligere her-

re. Så man må konstatere at indenfor kategorien ”praktiserende læger” opererer vi med alt fra slaver til fribårne, fra kvaksalvere henover hvad man kan kalde håndværkerlæger til de højtuddannede filosoflæger, og alle lag fungerede samtidigt og uafhængigt af hinanden.

Uddannelse

Alle kunne nedsætte sig som læger i Rom; man skulle ikke dokumentere hverken uddannelse eller færdigheder i faget. Der var ingen uddannelseskrav, intet fast pensum og ingen embedseksamen.(31) Lægefaget var ikke begrænset til mænd; intet forhindrede en kvinde i at fungere som læge – der kendes eksempler på disse *medicae* fra indskrifter(32) og digte.(33) Om de primært har beskæftiget sig med kvinder vides ikke, men der er hos Korpela en opfattelse af at ordene *obstetrix* (jordemoder) og *medica* (læge i hunkøn) enten er synonyme eller meget tæt forbundne i betydning.(34)

Mesterlæreprincippet var den måde, man lærte faget på, såfremt man lærte det. Digteren Martial (40-104 e.Kr.) giver i epigram 5.9 en beskrivelse af en læge, der kommer på besøg hos ham med sine 100 elever. Martial konstaterer tørt, at han ikke havde feber før besøget, men efter at være blevet gramset på af 100 iskolde hænder, så har han det nu. Havde man pengene til det, kunne man desuden studere ved et af datidens centre for medicinstudiet såsom Efesos, Pergamon eller Alexandria. Medicinske håndbøger var svært tilgængelige og man måtte låne sig frem indtil en bogkopiering var mulig. Galen og Soranos skrev begge for at udbrede det almene kendskab og for at imødekomme behovet for lærebøger.(35) Malpraksis og inkompetance blev der gået i rette med, også inden for lægernes egne rækker. Især af Galen, der harcellerer over at den eneste forskel på lægerne i Rom og røverne i bjergene udenfor byen er deres rent fysiske placering – bortset fra det udøver de lige mange ugeringer.(36)

Staten udøvede længe ingen former for kontrol med hverken uddannelse eller lægelig praksis. Det var en privat sag. Asklepiades var oprindeligt taler, men skiftede fag, og blev som nævnt en meget populær læge. Galen tilbragte 12 år med at studere medicin, hvilket var exceptionelt, mens en vis Thessalos fra Tralleis(37) pralede med, at han kunne gøre folk til læger på 6 måneder. Der var altså store forskelle på kvaliteten af den enkelte læges uddannelse. Der var desuden den omstændighed, at en læge kunne være en udmærket udøver af sit håndværk i praksis uden at have studeret megen teori. De allerfleste læger har stået i lære og lært håndværket ad praktisk vej. En vis specialisering begyndte senest i det 3. århundrede f.Kr., eftersom komedieforfatteren Plautus (ca. 250-184 f.Kr.) bruger, hvad Korpela kalder ”eine Spezialterminologie”.(38) Det er ord som *medicus* og *obstetrix*.(39)

Vi kender til forskellige typer faglæger som øjenlæger, ørelæger og kirurger.(40)

De tiltag, som den romerske stat iværksatte, drejede sig først og fremmest om at sørge for, at der var læger til rådighed. Først under kejser Septimius Severus (193-211 e.Kr.) indførtes en offentlig approbation for læger, sådan at læger skulle godkendes, før de kunne få lov at praktisere.(41) Senere indførte kejser Alexander Severus (222-235 e.Kr.) en vis institutionalisering af undervisningen, idet han forordnede, at visse læger skulle betales af den romerske stat for undervisning, og at der skulle stilles auditorier til rådighed for deres undervisning.(42) Men der var stadigvæk ikke tale om en fastlæggelse af pensum, eller om et fastlagt uddannelsesforløb med en afsluttende eksamen.(43)

Organisation

Som andre håndværkere kunne læger danne laug, de såkaldte *collegia*. Disse *collegia medicorum* havde egne mødelokaler og en sekretær til at skrive en form for mødereferater.(44) Collegia var sociale og faglige; de sørgede bl.a. for begravelser af medlemmerne.(45) Både slaver og frie kunne være medlemmer af et *collegium*.

Man kender ikke med bestemthed nogen *collegia medicorum* i Rom, men der er indskrifter, der påviser sådanne i Beneventum og Turin i Italien, samt i Aventicum(46) i Schweiz. I det sidstnævnte eksempel er der tale om et fælles *collegium* for læger og lærere; to professioner, der fortrinsvis blev udøvet af folk af græsk herkomst. Retten til at danne *collegia* blev fastslået ved kejserligt dekret af kejser Vespasian (69-79 e.Kr).(47) Jeg ved ikke om de højstrangerende læger også var medlemmer af sådanne *collegia*.

Collegia har en lang historie. Ifølge den græske filosof og polyhistor Plutarch (46-120 e.Kr.) blev Roms forskellige håndværkere (inklusive musikere) inddelt i laug af kong Numa, en af Roms tidligste konger.(48) Nogle grupper havde deres egne laug og så var der et fælles laug for resten. Læger nævnes ikke. Enten blev de ikke betragtet som en særlig gruppe, eller også var lægekunsten ikke et erhverv i Rom på dette tidspunkt. Hvorom alting er, læger havde ikke eget *collegium* i kongetiden. I 56 f.Kr. blev alle *collegia* opløst i forbindelse med en politisk skandale og det var herefter forbudt at danne sådanne laug eller klubber af nogen art uden særlig tilladelse. Det var dog muligt at have en "begravelsesklub", hvor medlemmer betalte et lille månedligt bidrag, der gik til at arrangere deres begravelse,(49) men de måtte ifølge loven kun mødes den ene gang om måneden og kun for at betale.(50) *Collegia* havde ikke politisk magt som moderne fagforeninger, men de romerske myndigheder frygtede at *collegia* kunne udvikle sig til politiske organisationer og derfor holdt de igen med tilladelser. Da Plinius den yngre – nevø og adoptiv søn af encyklopædisten – som guvernør af Bithynien bad kejser Trajan (98-117 e.Kr.) om tilladelse til at danne nogle korps der kunne fungere som brandkorps, afviste kejseren det med henvisning til at fællesskaber hurtigt bliver til broderskaber.(51)

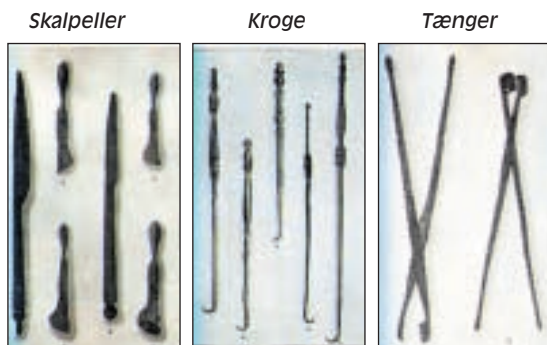

Fig. 1

Billederne er hentet fra Internettet og stammer fra John Stewart Milnes *Surgical Instruments in Greek and Roman times*, Oxford 1907.

Instrumenterne gengives ikke i korrekt størrelsesforhold i forhold til hinanden. For skalpellernes vedkommende er størrelsen som følger (fra venstre mod højre og oppefra og ned): 1) 14 cm; 2) 17 cm; 3) 17 cm; 4) 12 cm; 5) 15 cm og 6) 18 cm. For krogenes vedkommende: 1) 14 cm; 2) 11 cm; 3) 10 cm; 4) 15 cm; 5) 17 cm og tængerne: 1) 19 cm og 2) 18 cm.

Klinikker og hospitaler

Størstedelen af lægerne i Rom arbejdede fra en lille bod, kaldet en *taberna medica*. Boden eller lokalet var åben til gaden, så alle kunne følge med i hvad der foregik. Der er fundet en del af disse små boder, bl.a. i forbindelse med badeanstalter, men de kan også ligge for sig selv. Enten lejede lægen den selv, eller den blev stillet til rådighed af byen, som det var tilfældet med Archagatus. Betegnelsen *taberna* viser tydeligt, at lægeerhvervet regnedes for et håndværk og lægen for en håndværker.(52) I Plautus' værker(53) fremgår det flere steder at disse *tabernae* blev brugt som mødesteder for jævne folk. Af samme grund havde de et tvivlsomt ry. Højt uddannede læger som Galen praktiserede ikke fra en *taberna*, men gik på sygebesøg. Om nødvendigt kunne de højstrangerende læger huse eventuelle patienter og medikamenter i deres egne hjem. I en passage i Plautus' komedie *Menaechmi* (946-952, 960) lader lægen Menaechmus bo i sit hus under en tyvedages behandling, så det har tilsyneladende kunnet lade sig gøre. Men det mest almindelige har været, at frie fik ambulat behandling hos lægen eller behandling derhjemme, og at ophold hos lægen har været undtagelsen.(54)

I Pompeji er der fundet 18 huse, der alle regnes for at have været "lægehuse" i en eller anden form, fordi der er fundet forskellige instrumenter på lokaliteterne. (Fig. 2) Kirurgens hus.

Kirurgiske instrumenter var gerne af bronze. Det var nemt at få fat i og var ikke omgærdet af samme religiøse mystik som jern. Desuden ruster det ikke. Man har dog fundet jerninstrumenter. Romerne overtog modellerne til kirurgiske instrumenter fra den hellenistiske verden, men videreudviklede

Fig. 2

Fotos fra Pompeii af Kirurgens Hus, taget af Prof. Felix Just. S.J. og hentet på Internettet <http://myweb.lmu.edu/fjust/Ancient-Pompeii.htm>. Tilladelse til ikke-kommerciel anvendelse med behørig kildeangivelse.

Herover fra venstre mod højre:
Husets front mod gaden med tabernaen; husets indgang samt et blik igennem huset mod atriumgården (midten af huset)

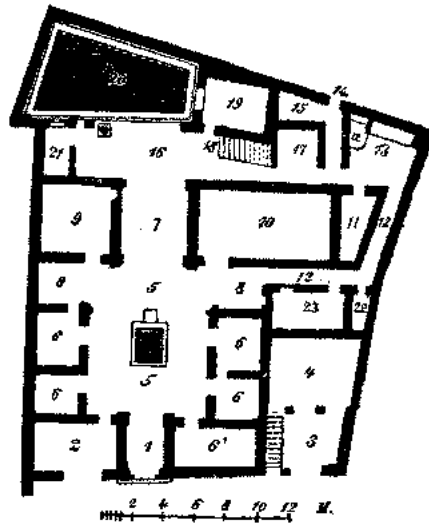
og forfinede dem til en meget høj standard. Mange af de instrumenter, der bruges i dag, ligner de romerske. Foruden de instrumenter, der er blevet fundet i Pompeji, er der blevet fundet instrumenter i diverse *tabernae medicae* samt i lazaretterne langs den romerske grænse. Der er sågar fundet sådanne instrumenter i Danmark i forbindelse med udgravninger af våbenofringer i moser; Nationalmuseet har for nylig vist sådanne instrumenter fundet i bl.a. Nydam mose og Illerup Ådal.(55)

Med hensyn til hospitaler tyder alt på, at disse først og fremmest blev indrettet og anvendt til slaver og soldater, formodentlig fordi begge grupper var vigtige for det romerske samfund. Man har ikke fundet spor af private hospitaler, men der er grund til at formode, at der har eksisteret en form for private sygestuer, *valetudinaria*, på de store godser udenfor selve byen,

Fig. 2

1. Indgang/smål korridor (fauces)
2. Taberna uden baglokale
- 3.+4. Taberna med baglokale, men den hører nok ikke til Kirurgens Hus
5. Atrium
6. Cubicula (sovoværelser)
7. Tablinum (gerne en slags stue med udsigt til gården og/eller haven)
8. Alae ("vinger")
- 9.+10. Triclina (spisestuer)
11. Formodentlig et værelse til verne
12. Korridor til køkkenet
13. Køkken, a markerer ildstede
14. Bagudgang til gade
- 15.+17. Små rum; til slaver eller forr.
16. Portico, terrasse
18. Trappe op til øverste etage
19. Lille lysthus
20. Have

Grundplan over Kirurgens Hus. (Efter A. Mau: Pompeii in Leben und Kunst, Leipzig 1902)

hvor syge og skadede slaver har kunnet få behandling af læger, der var tilknyttet husholdningen. Det var som regel slavelæger, der var blevet oplært til at tage sig af sine medslaver, af hvilke der kunne være mange på et stort gods. Disse valetudinaria nævnes af Celsus. Slaver var værdifulde redskaber og de fleste fornuftige romere tog hånd om dem. Der var dog også samvittighedsløse slaveejere, der efterlod slaverne på Tiberøen, hvor lægeguden Aesculap havde sit tempel, og hvortil der var knyttet plejepersonale. Det var ikke alle, der selv kunne eller ville behandle deres slaver, og ved at efterlade dem sparede de penge til lægehjælp. Kejser Claudius (41-54 e.Kr.) forordnede, at disse slaver fik deres frihed, hvis de blev raske,(56) hvorved øen fik status af et refugium.

Rigtige hospitaler findes kun i hæren i form af lazaretter (ligeledes valetudinaria), og deres oprettelse hænger sammen med oprettelsen af den stående hær og anlæggelsen af de faste lejre langs de romerske grænser. Kejser Augustus gennemførte en række omstruktureringer af hæren, bl.a. en systematisering af sanitetstjenesten. Hæren var essentiel for opretholdelsen af det romerske herredømme og derfor blev der taget bedst mulig hånd om soldaterne. Lejrene blev opført på steder hvor man vurderede at der var ordentlig luft, dvs. væk fra fx moser og steder med dårlig lugt, som man mente var sygdomsfremkaldende(57) i sig selv, og med tilstrækkelig vand-

Fig. 3.

Det yngre lazarets grundplan, målestok 1:700 (Schulze, R., Bonner Jahrbücher 1939).

Nærmere beskrivelse se tekst.

forsyning. Derudover lagde man vægt på en ordentlig forplejning – motio-
nen kom af sig selv. I de faste lejre blev opført lazaretter, for hvilke lejrens
præfekt havde det overordnede ansvar. Den daglige drift og ledelse af et
lazaret blev overdraget til en administrator, en *optio valetudinarii*, der skulle
tage sig af ting som vask, forsyninger, diæter og tildelinger af vin til patient-
terne. For bandager, medicin og instrumenter sørgede en *curator operis
armarii*.(58) Der var en gruppe soldater, kaldt *capsarii* efter deres æske
(capsa) med urter, eller "læge-soldater" *militēs medici*, der var oplært til at
yde førstehjælp på slagmarken, hvorefter soldaten efter indlæggelse på laza-
rettet blev tilset af en læge, en *medicus*, der kunne ordinere behandling og
udføre kirurgiske indgreb.(59) Kirurgien var den gren af lægekunsten, der
nåede det højeste niveau i det romerske imperium. Celsus giver i bøgerne 7
og 8 af *De medicina* en gennemgang af forskellige operationer, det var
muligt at udføre, bl.a. operationer for grå stær, samt plastikkirurgiske opera-
tioner. Man kendte også til kunsten at lave proteser og der er bl.a. fundet et
skelet med et kunstigt ben i en grav, der stammer fra ca. 300 f.Kr.(60)

Hærlægerne havde ved lov forskellige privilegier såsom skattefrihed, og tjente formodentlig udmærket.(61)

Der er fundet en hel del lazaretter;(Fig. 3) jeg vil her nøjes med at beskrive lazaretterne i den nordtyske lejr *Vetera castra* ved det moderne Xanten i Tyskland. Her er der fundet spor af to, fra forskellige perioder hørende, lazaretter. Udgravningen af det ældste lazaret er udførligt beskrevet af H. Lehner,(62) men jeg benytter mig af Rudolf Schultzes samlede beskrivelse af lazaretterne.(63)

Det ældste lazaret var bygget af jord og træ og stammer fra kejser Tiberius' tid. Det havde et areal på 73 x 58,4 meter. Bygningen var rektangulær, bortset fra et enkelt rum i midten af vestsiden, der brød symmetrien, og var forsynet med en indergård på 16 x 30 meter. Det karakteristiske ved lazaretten var den brede korridor (5,3 meter), omkring hvilken stuerne til de syge/sårede var placerede. Der var 60 stuer i alt, fordelt i grupper af 2 eller 3 med tværgående korridorer imellem. De havde for størstedelens vedkommende et areal på 3 x 3,4 meter og var beregnet til 2 senge, men der var enkelte stuer med en længde på 4 meter, hvor der har været plads til 3 senge. I alt har der været plads til 126 mand på stuerne.

Hovedindgangen lå på østsiden og førte ind i et rum på 9,3 x 14 meter, hvortil korridoren stødte op mod syd og nord. De små tilstødende rum var formodentlig behandlingsrum og rum til lægerne. Et rum på 6,2 x 7 meter med tilstødende mindre rum tænkes at have været et køkken, hvor de små værelser kan have været brugt til forråd. Det største rum mod vest i yderkanten af komplekset formodes at have været operationsstuen. Man bygger formodningen på, at der var et rum af samme størrelse i lazaretten i Novesium og i det senere lazaret i Vetera. Rummet var 8 x 12,6 meter og havde i kraft af beliggenheden sikkert et udmærket lys at se ved. Man har ikke fundet noget rum, der kunne tydes som et latrin, inde i selve lazaretten, så man har nok måttet gå udenfor.

Det yngre lazaret blev bygget i sten som resten af lejren. Det er formodentligt sket under kejser Nero (54-63 e.Kr.). Det har været indrettet på følgende måde: langs hovedgaden lå en søjlehal, hvori indgangen var beliggende. De små rum omkring indgangshallen menes at have været butikker og lagerrum. Denne blok var adskilt fra selve lazaretten ved en 3 meter bred korridor. Bag søjlegangen, 17 meter fra vejen, lå selve lazaretten, en kvadratisk bygning med et areal på 83,5 x 83,5 meter og en indergård på 40,2 x 40,2 meter.

Mellem hovedgaden og lazaretten var en forhal, I (8,4 x 8,4 meter), derpå fulgte et rum, der menes at have været en vagtstue. Efter denne lille stue fulgte en stor basilika, III, med 18 søjler, der delte den op på langs. Den havde et areal på 37 x 17,8 meter og søjlerne var 5,25 meter høje, af lys kalksten med 24 kannelurer og korinthiske kapitæler. Midterskibet har været bygget højere end sideskibene, så dagslyset har været udnyttet optimalt. Ud fra taghældning, søjlernes højde m.m. har man regnet sig frem til,

at midterskibet havde en loftshøjde på 11 meter. I den østlige del af basilikaen var bygget en lille niche, hvor der har været plads til en statue, formentlig Aesculap. Efter denne hal fulgte IV, der ud fra beliggenhed og størrelse tydes som operationsstuen. Arealet var 8,2 x 11 meter og det er omtrent samme størrelse som operationsstuen i det ældste lazaret i Vetera og i Novaesium. Rummet har haft samme højde som basilikaens sideskibe, ca. 6 meter. Ved østvæggen rager en stenblok frem, som man har tydet som fundamentet til et kulbækken eller en arne, hvor lægerne har kunnet sterilisere instrumenter og bandager. Ud fra de fund man har gjort på stedet, mener man at rummet har fået lys fra et trefagsvindue, 2 meter højt, der vendte mod syd og altså mod gården. Rum V (8,2 x 5 meter) har sikkert været lægernes opholdsrum.

På hver side af basilikaen, mod øst og vest, var sidefløje med arealet 17 x 10 meter. I den østlige fløj lå køkkenet, hvor man fandt fundamentet til en arne. Arealet var 14 x 8,4 meter og taget har været båret af to søjler. Ved siden af køkkenet, efter en smal korridor, var 2 små kamre, VII a-b, som sandsynligvis har været forrådskamre. I den vestlige fløj var et badeanlæg, VIII a-e, hvor de enkelte rum: *apodyterium*, *frigidarium*, *tepedarium*, *caldarium* og et *latrin* let lader sig identificere. Desuden var der et *praefurnium* (et fyrrum) med indgang fra vest. Dette var hovedbygningen.

De 3 sidefløje omkransede indergården og indeholdt sygestuerne. Her var der ligeledes 60 stuer; det synes at have været det almindelige antal på et romersk lazaret, og stod vel i et vist forhold til legionens inddeling i centurier.(64) Stuerne lå på hver side af den brede korridor (5,6-6 meter), der, eftersom den var helt omgivet af bygninger, fik sit lys ovenfra. Man har regnet sig frem til, at loftshøjden har været 10 meter i korridoren, 5 meter højere end i sygestuerne. Også i dette lazaret lå sygestuerne i grupper med tværkorridorer imellem. Hver stues areal var på 3,4 x 4,2 meter og der var plads til 3 patienter pr. stue. Da man ved, at Vetera var en dobbeltlegionslejr,(65) og en legion var på 5000 mand,(66) så var der ikke meget plads i forhold til antallet af potentielle patienter. I nødsituationer har lægerne dog kunnet inddrage korridoren og søjlegangen mod gården til sengepladser. De to rum, Xa (yderst i det sydvestlige hjørne) og Xb (i det sydøstlige hjørne mod indergården), var latriner med afløbskanaler, hvor regnvand samlet fra taget skyllede skidtet væk; en vigtig hygiejnisk foranstaltning. I Novaesium fandt man latrinerne placeret samme sted.

De tre sidste rum formodes at have været dels et rum til læger og hjælpere (XI), dels et apotek (*capsarium*; XII) og endelig et ligkammer, hvor de døde kunne anbringes, indtil begravelse kunne finde sted. Apoteket identificeres mere på beliggenhed end noget andet, da man i Novaesium fandt et lignende værelse, hvori der var kirurgiske instrumenter og salvedåser. Man har, så vidt jeg ved, ikke fundet nogle instrumenter i lazaretet i Vetera, men der er fundet spor af lægeurten jernurt (*Verbena officinalis*).(67)

Romerne brugte ingredienser fra både plante-, dyre- og mineralriget til

medicinske præparater. Af mineraler og metaller nævner Plinius bl.a. zink, kobber, messing, jern, rust fra jern, bly, tin og forskellige varianter af arsenik. Mange af disse renses i regnvand i forbindelse med fremstillingen af medikamenterne. Både *Naturalis Historia* og *De medicina* indeholder bøger, der omhandler farmakologi.(68) Derudover findes der den førnævnte Scribonius Largus' bog *Compositiones* samt den græske militærlæge Pedanios Dioscurides'(1. årh. e.Kr.) værk *De materia medica*, der er det bedste og mest omfattende værk om lægemidler fra antikken.(69) Militærlæger blev vidt berejst og havde mulighed for at stifte bekendtskab med andre planter end de hjemlige. Da lægen selv lavede sine præparater, måtte han vide noget om de forskellige planter. Viden har til tider været mangelfuld – Plinius kritiserer, at lægerne ikke vidste nok om fremstillingen af medikamenter og de produkter, der skulle bruges, og dertil ofte blev snydt af de handlende.(70)

Romernes syn på læger

Der sker et gradvist skred i indstillingen til læger, som den kommer til udtryk i litteratur fra i perioden fra 1. årh. f.Kr. til 1. årh. e.Kr. Indrømmet, det er et meget spinkelt grundlag at dømme ud fra, når man holder sig til de latinske kilder, men tendensen er klar.

Statsmanden og forfatteren Marcus Tullius Cicero (106-43f.Kr), skildrer i sit værk *De Officiis* (om pligterne) overklassens syn på erhvervsudøvende:

Med hensyn til de håndværk og erhverv, der er passende for en fribåren mand og hvilke der er gemene, mener vi omtrent således: Først og fremmest misbilliges de erhverv, som er genstand for folks mishag, såsom tolder eller pengeudlåner. Upassende for en fribåren er desuden alle simple jobs som lønmodtager, hvor det er arbejdet, ikke dygtigheden, der købes. Der er nemlig i selve den løn de modtager, en forpligtelse til slaveri. De, som køber hos købmændene for straks at sælge igen, skal også betragtes som simple. De har nemlig ingen fremgang hvis ikke de lyver og intet er mere skammeligt end løgn. Alle håndværkere er sysselsatte med gemene erhverv – et værksted kan ikke have noget fribærent over sig. De erhverv som skal anerkendes mindst er de erhverv, der tjener vores fornøjelse – ”slagtere, kokke, fjerkræhandlere, fiskere” som Terents siger. Tilføj her, hvis det passer dig, salvere, dansere og hele korpsset af musikanter. De fag, der enten kræver større kyndighed eller er til betydelig gavn såsom lægekunst, arkitektur eller højere undervisning, er for de personer, der har en passende social stand, hæderlige.(71)

Cicero nævner altså lægekunst blandt fagene, der kræver indsigt og er til gavn for almenvellet, men det er udelukkende en passende beskæftigelse for de personer, der har en passende social stand. Her er der en klar holdning til hvor på rangstien de forskellige erhverv befinder sig, men det er ikke et angreb på lægestanden. Forskel i stand var ikke en hindring for et

varmt forhold: I et brev til sin ven Atticus søger Cicero over sin slavelæge Alexios død – og skriver, at det har oprørt ham mere, end folk forstår, og ikke fordi han nu skal finde en ny læge, men fordi han savner Alexios kærlighed, venlighed og behagelige væsen.(72) Så man kunne altså godt sætte pris på personen og hans kunnen, selvom erhvervet lå under, hvad man selv kunne beskæftige sig med.

Ca. 100 år efter Cicero kommer samme holdning til udtryk hos filosofen Seneca den yngre (4-65 e.Kr), hvor man i 6. bog af værket *De beneficiis* (Om velgerninger) finder følgende betragtninger om læger: *Hvorfor skylder jeg min læge og min lærer mere og afslutter ikke min forpligtelse overfor dem ved erlæggelsen af betalingen? Fordi fra at være læge og lærer overgår de til at være venner og vi er forpligtede overfor dem, ikke pga. deres kunst, som de sælger, men pga. deres venlige og venskabelige velvilje. Så hvis en læge ikke gør mere end at tage min puls og inkludere mig blandt de andre, han besøger på sin runde og uden følelse pålægger mig hvad jeg skal gøre og hvad jeg skal undgå, da skylder jeg ham ikke mere, fordi han ser mig ikke som en ven men som en, der kræver hans rent professionelle hjælp. [...] En læge, der bekymrede sig mere om mig end det var nødvendigt; der frygtede for mig, ikke for sit professionelle ry; der ikke var tilfreds med at anvise lægemidler, men desuden gav dem; der stod hjælpende bi sammen med mine bekymrede venner og som skyndte sig til mig på kritiske tidspunkter; der ikke fandt nogen tjeneste for tung eller frastødende; der ikke hørte på mine klager uden at være bekymret; der i mængden af andres tilkaldelser satte min helbredelse først; der kun brugte sin tid på andre, når min sygdom tillod det – ham var jeg forpligtet overfor, ikke som læge men som en ven.* (Om velgerninger 6.16.)

Nu er dette et filosofisk værk (bl.a. om taknemmelighedsbånd) og man skal nok ikke opfatte det som en beskrivelse af en person som sådan, mere som en type: Seneca giver her sin beskrivelse af den ideelle læge – en lærd, veluddannet person, der giver mere end sin rent professionelle kunnen. Vi er tættere på en ligemand i social henseende. Det har ikke været læger af en sådan kaliber størstedelen af den romerske befolkning har var henvist til. Kun de rigeste havde råd til at holde en så veluddannet person.

Plinius er omtrent samtidig med Seneca, men lægger en helt anden attitude for dagen.

I 2 afsnit i *Naturalis Historia* langer han eftertrykkeligt ud efter lægerne og deres erhverv – efter først at have skrevet lidt om medicinens historie (en gennemgang, der symptomatisk for hans meget negative indstilling primært handler om hvor uenige lægerne er og hvor mange penge de skovler ind.) I disse to afsnit (Nat. Hist. XXIX.1.7 og Nat. Hist. XXIX. 1. 8) tager han især udgangspunkt i Catos synspunkter, men der er ingen tvivl om, at han er rørende enig – Cato er det store forbillede. Han indleder med et uddrag af et brev skrevet af Cato til dennes søn Marcus:

Jeg vil tale om disse grækere ved rette lejlighed, søn Marcus, om hvad jeg har erfaret i Athen og hvilken fordel det er at undersøge deres litteratur;

men ikke lære den til bunds. Jeg vil bevise at de er et lastefuldt og udueligt folkeførd og opfat dette som talt af en profet: når det folk giver os sin litteratur, vil det ødelægge alt og i højere grad, hvis det sender sine læger hertil. De har aflagt ed til hinanden om at myrde alle barbarer med deres lægekunst, men de gør det for betaling, så der er tillid til dem og de let kan tilintetgøre os; de har også for vane at kalde os barbarer og de besudler os værre end andre med benævnelsen Opikoner.(73) Jeg har forbudt dig at benytte læger.(74)

Plinius bemærker, at Cato har skrevet om den lægekunst, han praktiserede på sig selv og sin familie,(75) og Plinius tager Catos høje alder (han blev 85 år) som et bevis på dens nytte. Plinius' konklusion er derfor, at de gamle ikke fordømte sagen (lægekunsten), men erhvervet, først og fremmest fordi de nægtede at betale for deres liv. Plinius skriver, at man yderligere kan udlede forfædrenes visdom/forsyn af det faktum, at meget få romerske borgere har givet sig i kast med at praktisere medicin til trods for den profit, den medfører. Plinius skelner tilsyneladende mellem fødte romerske borgere og de læger, der fik tildelt borgerskab som led i centralmagtens forsøg på at knytte dem til Rom. De personer, der har givet sig til at praktisere, er alle "deserteret over til grækerne", og Plinius harcellerer over, at hvis bare man skriver på græsk, så tror enhver idiot på det, selvom vedkommende intet forstår. Skrives medicinske tekster på andre sprog end græsk, har de ingen autoritet – folk stoler mere på andre end på sig selv, når det gælder deres egen helse.(76)

Plinius fremhæver, at læger ikke kan retsforfølges og straffes for malpraksis, og at læger er de eneste, der ustraffet kan myrde folk.(77) Han skriver, at helsen er den enkeltes ansvar og lever man ikke op til det ansvar, så er man selv ude om, at man risikerer liv og helbred.

Denne attitude til sundhed står Plinius ikke alene med – den kommer også klart til udtryk hos Celsus i *De medicina* bog 1, hvor Celsus påpeger, at en mand, der er sund og rask og sin egen herre, ikke har brug for en læge og ikke skal leve efter andres forskrifter. Nøgleordet var gode vaner. Det var vigtigt at få ordentlig mad og drikke, frisk luft, sol, bade og motion. Alt skulle naturligvis praktiseres i passende mængde; alt med måde.

Plinius vender tilbage til Cato og bemærker, at Cato ikke stod alene med sine synspunkter, men at de blev delt af senatet. Plinius fortsætter sit angreb: lægerens profession er frugtbar grund for giftmord og rænker for at få fat i arv.

(Beskyldning for hjælp til giftmord er almindelig – både den romerske historiker Tacitus (55?-117? e.Kr.) og Martial kommer med sådanne. Tacitus i forbindelse med mordet på kejser Claudius, hvor han skriver at lægen og Claudius' kone stod bag(78) og Martial skriver om en mand, hvis kone gør ham til hanrej med husets læge, og antyder at han nok ikke kommer til at dø af feber.(79))

Professionen giver anledning til utroskab og det oven i købet i selve det kejserlige hjem. Her skriver Plinius godt nok, at skylden for en sådan

opførsel kunne ligge hos personerne og ikke i professionen, men det er tydeligt, at han ikke mener, at det er tilfældet.

Læger er grådige. Det eneste positive ved sagen er, at der er så mange af dem, at de er nødt til at sænke deres honorarer for at kunne underbyde konkurrenterne.

Læger er uvidende og ansvarsløse. De ændrer mening konstant. De bruger vanvittige behandlingsmetoder og de bruger medikamenter med talløse ingredienser, selvom en enkelt ting ville have været nok (man mærker den gammelromerske fokuseren på et enkelt middel eller en enkelt ingrediens). Og som om det ikke var galt nok i sig selv, har de heller ikke styr på detaljerne vedrørende de ting, de putter i deres theriak- de tager fejl af navnene og putter de rene giftstoffer i medicinen

Men, skriver Plinius, disse ting vedrører den enkeltes helbred. Hvad der er meget mere skadeligt, er de vaner, som disse læger har lært fra sig. Selv når er person er rask, opfører han sig, som var han syg. Disse vaner gør folk svage og degenererer hele det romerske folk.(80) Med andre ord: lægerne bærer ansvaret for romernes forfald. Lægerne er altså en regulær femtekolonne, der vil betyde det romerske folks undergang.

Plinius giver her udtryk for en holdning, der ikke bare er utilfredshed med nogle uvidende charlataner og barbariske kirurger; så vidt jeg kan se, ligger der mere et kulturelt sammenstød i det. Cato er det store forbillede, selvom hans remedier formentligt ikke har haft den store effekt. Men hans måde er den traditionelle romerske måde, og derfor er den bedst.

Plinius står absolut ikke alene med sin indstilling –Martial sender også gerne et par giftige ord efter lægerne fx i epigram 1. 47 :

Indtil fornylig var Diaulus læge, nu er han bedemand. Hvad han gør som bedemand, gjorde han også som læge.(81)

Eller epigram 1.30:

Diaulus var kirurg, nu er han bedemand. Han begyndte at være læge på den eneste måde han kunne.(82)

Så hvis jeg skal vove en forsigtig konklusion på baggrund af disse få kilder, må jeg sige, at der er ganske store udsving i synet på lægerne og deres erhverv. Fra en romersk gentlemans nedladende holdning overfor næringsdrivende, en holdning, der dog indrømmer lægerne en lidt højere status end andre håndværkere, og en holdning, der på ingen måde forhindrer et godt forhold til en person af lavere stand og erhverv, over et billede af den ideelle læge, der formodentligt ville kunne placeres i eller lige omkring kredsen af filosoflæger til absolut forsagelse af læger og alt deres væsen. Disse skriftlige angreb dukker især op sidst i det 1. årh. e.Kr og noget kunne tyde på at antallet af næringsdrivende læger er blevet virkeligt stort i Rom på dette tidspunkt, siden at de bliver lagt for had på denne måde.(83) Det er også værd at bemærke at tidsånden i Rom på dette tidspunkt, hvor kejser Vespasian (69-79 e.Kr.) var ved magten, ændrede sig fra sværmeri for

alt græsk til en mere borgerlig og mindre græskvenlig indstilling. Denne bibeholdes igennem det flaviske dynasti (69-96 e.Kr.), for så at ændre sig igen i løbet af det 2. århundrede e.Kr. Plinius falder fint i hak med denne borgerlige tone med sin loyprisning af Cato, der altid fremhæves som den mest romerske – læs stokkonservative – af romere. Min opfattelse er derfor, at disse angreb er en blanding af et kulturelt og socialt sammenstød, samt utilfredshed med erhvervets mange talentløse udøvere. Der synes at indgå flere faktorer i indstillingen til lægerne: den generelle tidsånd – er det en græskvenlig periode eller ikke; den individuelle læges uddannelse og sociale placering i samfundet – der var vitterligt højtplacerede læger, der nød betragtelig respekt; og den rent personlige relation mellem patient og læge. Billedet er betydeligt mere broget, end det umiddelbart synes.

Så hvad bliver konklusionen så på denne undersøgelse af lægerne i Rom? Man må sige at den romerske centralmagt tidligt gjorde en indsats for at knytte læger til Rom. Lægerne fik lokaler stillet til rådighed, forskellige privilegier og skattefrihed. I løbet af kejsertiden blev læger ansat af de centrale myndigheder til at sørge for de fattige borgere, og der blev senere også taget skridt til en egentlig statsstøttet uddannelse af læger, men erhvervet opererede stadig selvstændigt. Man kan sige, at den romerske sundhedspolitik længe først og fremmest gik ud på at have læger nok. Først i kejsertiden indføres der en form for kontrol med erhvervet. Standen trivedes i alle sociale lag og strakte sig over uduelige kvaksalvere til veludannede læger med års studier bag sig. Overklassens romere havde egne livlæger og havde råd til at betale for de bedste - hvadenten de var slaver eller frie. Lægeproletariatet var stort og menigmand skal nok have haft et rigtigt godt helbred for at kunne tåle et besøg af de læger, der var til rådighed for ham. De fattigste har måttet forlade sig på sig selv, fattiglægerne eller guderne. Den generelle holdning til lægerne synes at være i bedste fald nedladende, i værste fald giftig, hvilket dog ikke forhindrer respekt for enkelte individer, eller et varmt personligt forhold til en af slagsen.

Summary

Physicians in ancient Rome – and the attitude towards them

Petrine Bröchmann

The paper attempts to trace and sketch very briefly the history, rôle and status of professional physicians in Rome from the 8th to the 3th century BC. The epigraphic sources are even at the best of times meagre and one has to draw heavily upon written sources, especially from the first century AD. A brief sketch of traditional Roman folkmedicine, traces of which still linger in later latin medical literature, and the strong traditions the Romans had of self-care, is given. The Roman public were generally suspicious of physicians, who worked for a fee, but the authorities welcomed the profession and allowed it to settle in Rome, as well as granted it certain privileges. The level of education differed enormously from one physician to the next, since anyone could profess to be a physician without training or proper skills. Thus the range goes from useless quacks to highly educated physicians.

They had the right to form guilds like other craftsmen. Physicians were mainly either slaves or freedmen, but there are freeborn among them as well. They worked on alle levels of society. Hospitals were built in the fortresses along the Roman borders and a description of the ones found in Vetera Castra in modern Germany is given. Literature spanning from the midfirst century BC to the end of first century AD reveals a growing resentment and an increasingly caustic tone towards physicians and their profession – the impression one gets is that these written attacks are caused by a mixture of cultural and social bias and resentment towards useless and dangerous physicians.

Noter og referencer

1. Artiklen er en bearbejdning af en del af mit speciale i klassisk latin; derfor hovedvægten på latinske kilder.
2. Korpela. *Das Medizinalpersonal im antiken Rom. Eine sozialgeschichtliche Untersuchung*, Suomalainen Tiedeakatemia, Helsinki 1987, pp. 9-10.
3. Scarborough *Roman Medicine*. Cornell University Press, Ithaca New York, 1969. p. 22.
4. Jackson *Doctors and Diseases in the Roman Empire* British Museum Press, reprint 1995, p. 11.
5. Scarborough ibid. p. 17.
6. Sueton *Divus Titus* 8.3-4. Plinius *Nat. Hist.* XXIX.I(1).3.
7. Plinius *Nat. Hist.* XXIX.1. (3).3.
8. Plinius *Nat. Hist.* XXIX.2.(9).30.
9. Cato *De agri cultura* CLVI, CLVII, CLVIII.
10. Scarborough ibid p. 17
11. Plinius *Nat. Hist.* XXIX.1.(5).11; Korpela ibid. p.26.
12. Scarborough ibid. p. 110.
13. Lokalet blev erhvervet med offentlige midler; *Nat. Hist.* XXIX. 1.(6).2.
14. Bøden blev betraget som en uren person, man skulle undgå enhver form for kontakt med. Han måtte ikke bo indenfor *pomerium* (Roms hellige bygrænse), men holdt til udenfor bymuren, sandsynligvis på Esquilin.
15. Plinius *Nat. Hist.* XXIX.1.(6).13.
16. Korpela ibid. p. 31.
17. Korpela ibid pp. 30-31.
18. Celsus *De Medicina, Prooemium* 11.
19. Sueton *Divus Iulius* 42.1: *omnisque medicinam Romae professor et liberalium artium doctores, quo libentius et ipsi urbem incolerent et ceteri adpeterent, civitate donavit.*
20. Kollesch Jutta: *Ärztliche Ausbildung in der Antike*, KLIO 61, 1979, 2, p. 512.
21. Sueton *Divus Augustus* 42.3.
22. Korpela ibid. pp. 66-67.
23. Korpela ibid. p. 86.
24. Korpela ibid. p. 101.
25. Korpela ibid. p. 124.
26. *Digesta* XXVII.1.6.2-4 (Modestinus): *Civitates minores possunt habere medicos quinque [...], maiores civitates septem qui medeantur [...], maximae vero medicos decem.*
27. Korpela ibid. p. 125.
28. Robinson, O.F.: *Ancient Rome: City Planning and Administration*. Routledge, London 1992, p. 109.
29. Jackson ibid. p. 57.
30. Plinius *Nat. Hist.* XXIX.1.(5).7-9
31. Jackson ibid. p.58; Kollesch ibid. p. 507.
32. For eksempel CIL VI 9617
33. Martial XI. 47.1-2
34. Korpela ibid. p.19.
35. Scarborough ibid. p. 130.
36. Brade i (Nielsen, H. S. & H. E. Mathiesen (red.)) *Rom - en antik storby*. Tidsskriftet Sfinx 1991, p. 150
37. Kollesch ibid. p. 508 samt Plinius *Nat. Hist.* XXIX.1.(5).9.
38. Korpela ibid. p.31.
39. Plautus *Merc.* 489, Capt. 335-629, Aul. 448, Rud. 1304.
40. Korpela ibid. p.97 og p. 124.
41. Gotfredsen, Edv.: *Medicinens historie*, Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck, København 1950, p.83. Han skriver ikke på hvilket grundlag godkendelsen blev givet. Kollesch skriver, at der blev indført "eine bestimmte rechtliche Absicherung der medizinische Tätigkeit" (Kollesch ibid. p.512), men definerer det ikke nærmere.
42. SHA Alex. Sev. 44.4: *[...] medicis [...] salaria instituit et auditoria decrevit et discipulos cum annonis pauperum filios modo ingenuos dari iussit.*
43. Kollesch ibid. p. 513.

44. Korpela *ibid.* p.103; CIL VI 9566; CIL VI 29805
45. Jackson *ibid.* p. 59.
46. Jackson *ibid.* p. 58. Avenicum er det romerske navn for Avenches.
47. Korpela *ibid.* p. 94 og p. 103.
48. Plutarch *Numa* 17.
49. Christensen i *Rom – en antik storby* p. 39.
50. *Digesta* XLVII.22.1. (Marcian).
51. Plinius d.y. *Epistulae* 10.34.
52. Harig, G.: *Zum Problem "Krankenhaus" in der Antike*, KLIO 53, 1971, p. 185.
53. Plautus *Ampb.*V.1.6. (1009-1014), *Ep.*II.8.16.(192-200).
54. Harig *ibid.* p. 186.
55. Annette Frølich har skrevet en meget interessant artikel om feltkirurgi i Danmark i perioden fra Kristi fødsel til 500; heri omtales disse instrumenter også – Se "Dansk feltkirurgi i perioden mellem Kristi fødsel og år 500" i *Dansk Medicinhistorisk Årbog* 2004.
56. Sueton *Divus Claudius* 25.2.
57. Nutton i (Hope, Valerie M. & Eireann Marshall (eds.)): *Death and Disease in the Ancient City*, Routledge, London and New York, 2000, pp. 67-68.
58. Jackson *ibid.* p.133; Thorsteinsson, Hjalmer: *Romerbærens sanitetstjeneste og dens valetudinarius*, Medicinsk Forum / Bibliotek for Læger, hft.3. Kbh. 1989, pp. 287-288.
59. Jackson *ibid.* p.133.
60. Jackson *ibid.* p.68.
61. *Digesta* L.6.7.(Tarruntius Paternus); der nævnes *optio valetudinarii, medici*, og *capsarii*.
62. Lehner *Römisch-Germanische Forschungen* IV 1930.
63. Schultze, Rudolf: *Die römischen Legionslazarette in Vetera und anderen Legionslagern*, Bonner Jahrbücher 139, 1934, pp. 54-63.
64. Schultze *ibid.* p. 56; Thorsteinsson *ibid.* pp.277-89.
65. Schultze *ibid.* p. 54; Böcking, Werner: *Die Römer am Niederrhein und in Norddeutschland*, Societätverlag, Frankfurt 1974, p.16.
66. Thorsteinsson *ibid.* p. 277 ff.
67. Bröckmann, T.L. *Lazaretterne i Xanten*, Klassikerforeningens Meddelelser 178, 1998, p. 47.
68. Plinius *Nat. Hist.* bøgerne 20-32 og Celsus *De Medicina* bøgerne 5 og 6.
69. Brade i *Rom – en antik storby* p. 147.
70. Plinius *Nat. Hist.* XXIV.1.4-5.
71. *Iam de artificibus et quaestibus, qui liberales habendi, qui sordidi sint, haec fere accepimus. Primum improbantur ii quaestus, qui in odia hominum incurrunt, ut portitorum, ut feneratorum. Inliberales autem et sordidi quaestus mercenariorum omnium, quorum operae, non quorum artes emuntur; est enim in illis ipsa merces auctoramentum servitutis. Sordidi etiam putandi, qui mercantur a mercatoribus, quod statim vendant; nihil enim proficiant, nisi admodum mentiatur; nec vero est quicquam turpius vanitate. Opificesque omnes in sordida arte versantur; nec enim quicquam ingenuum habere potest officina. Minime artes eae probandae, quae ministratae sunt voluptatem "catarii, lanii, coqui, fartores, piscatores", ut ait Terentius. Adde huc, si placet, unguentarios, saltos, totumque ludum talarium. Quibus autem artibus aut prudentia maior inest aut non mediocris utilitas quaeritur ut medicina, ut architectura, ut doctri-*

na rerum bonestarum, eae sunt iis, quorum ordini conveniunt, honesta. (De Officiis 42. 150-151).

72. Cicero Ad Att. XV.1.
73. Et meget uciviliseret folkefærd.
74. *Dicam de istis Graecis suo loco, M. fili, quid Athenis exquisitum habeam et quod bonum sit illorum litteras inspicere, non perdiscere. Vincam nequissimum et indocile genus illorum, et hoc puta vatem dixisse: quandoque ista gens suas litteras dabit, omnia conrumpet, tum etiam magis, si medicos suos hoc mittet. Iurarunt inter se barbaros necare omnes medicina, sed hoc ipsum mercede faciunt, ut fides iis sit et facile disperdant, nos quoque dictitant barbaros et spurcius nos quam alios Opikwn appellatione foedant. Interdixi tibi de medicis.* Note til oversættelsen: interdixi (perfektum) bliver til tider oversat med dansk præsens "jeg forbyder dig" hvilket giver udmærket mening, og hvilket forklares med at det er brevstil. Her har jeg dog valgt at oversætte den latinske perfektum med dansk perfektum, da man udmærket kan for-
75. stille sig at Cato har luftet tanken for sin søn før. En anden mulighed er at indsætte et "hermed" i den danske oversættelse, så forbudet træder i kraft i det øjeblik brevet læses.
75. Bl.a. i *De agri cultura*.
76. Plinius *Nat. Hist.* XXIX.I.(8).17.: *Itaque, Hercules, in hac artium sola evenit ut cuicumque medicum se professo statim credatur, cum sit periculum in nullo mendacio maius.*
77. Plinius *Nat. Hist.* XXIX.I. (8).18.: *nulla lex quae puniat inscitiam capitalem, nullum exemplum vindictae. Discunt periculis nostris et experimenta per mortes agunt, medicoque tantum hominem occidisse impunitas est.*
78. Tacitus *Annales* XII.67.
79. Martial VI.31.
80. Plinius *Nat. Hist.* XXIX.I.(8).26-27.
81. *Nuper erat medicus, nunc est vispillo Diaulus: quod vispillo facit, fecerat et medicus.*
82. *Chirurgus fuerat, nunc est vispillo Diaulus: coepit quo poterat clinicus esse modo.*
83. Korpela *ibid.* p.55.

Litteratur

Litteratur på originalsproget; i noterne bruges de almindelige forkortelser for værkerne.

Corpus Inscriptionum Latinarum, vol. sexti pars prima (*inscriptionem urbis Romae Latinae*), Berolini apud Georgium Reimerum MDCCCLXXVI. Forkortes CIL

T. Macci Plauti, *Comoediae*, recognovit brevique adnotatione critica instruxit W. M. Lindsay, vol. I-II, Oxonii e typographeo Clarendoniano 1974.

M. Porci Catonis *De agri cultura*, ad fidem florentini codicis deperditi iteratis curis edidit Antonius Mazzarino, BSB B. G. Teubner Verlagsgesellschaft Leipzig 1982.

M. Tulli Ciceronis *Epistulae ad Atticum*, ed. D.R. Shackleton Bailey, Stutgardiae in aedibus B.G. Teubneri. 1987

M. Tulli Ciceronis, scripta quae manserunt omnia fasc.48, *De officiis*, quartum recognovit C. Atzert; De virtutibus post O. Plasberg et W. Ax. Tertium recognovit C. Atzert. Bsb. B.G. Teubner Verlagsgesellschaft 1971

A.Cornelii Celsi *De medicina libri octo*, ad fidem optimorum librorum denuo recensuit adnotatione critica indicibusque instruxit C. Daremberg, Lipsiae in aedibus B.G.Teubneri MDCCCXCI.

Scribonii Largi *compositiones* edidit G. Helmreich, Lipsiae in aedibus B.G. Teubneri, MDCCCLXXXVII.

L. Annaei Senecae *de beneficiis libri VII, de clementia libri II*, ed. Carolus Hosius – Lipsiae, Teubner 1990

C. Plini Secundi *Naturalis Historiae*, vol. IV: libri XXIII-XXX, ediderunt L. Ian – C. Mayhoff, Stutgardiae in aedibus B.G. Teubneri MCMLXVII.

C. Plini Secundi *Naturalis Historiae*, vol.V: libri XXXI-XXXVII, ediderunt L. Ian – C. Mayhoff, Stutgardiae in aedibus B.G. Teubneri MCMLXVII.

Plutarchus *Vitae Parallelae*, I.1 & III.2, edidit K. Ziegler. BSB B.G. Teubner Verlagsgesellschaft Leipzig 1970 & 1973.

M. Valerii Martialis, *Epigrammata libri*, recognovit W. Heraeus, editionem correctionem curavit Iacobus Borovskij. BSB. B.G. Teubner Verlagsgesellschaft Leipzig 1982.

C. Plini Caecili Secundi *Epistularum libri decem*, recognovit brevique adnotatione critica instruxit R.A.B.Mynors, Oxonii e typographeo Clarendoniano MCMLXIII.

C. Suetoni Tranquilli opera vol I: *De vita Caesarum libri VIII*, recensvit Maximillianus Ihm, editio minor. Lipsiae in aedibus B.G.Teubneri, MCMVIII.

Tacitus *Annales par Tacite*, texte établi et trad. par Pierre Wuilleumier, Paris 1974-78.

Claudii Galeni opera omnia, vol VI, editionem curavit C.G.Kühn, Georg Olms Verlag, 1997.

Scriptores Historiae Augustae, *Vitae Principum* I-II, edidit Ernestus Hohl. Ed.ster.corr/ addenda et corr. adiecerunt Ch. Samberger et W. Seyfarth. Teubner Verlag, Leipzig 1971. Forkortes SHA

Corpus iuris civilis: editio sexta decima lvcis ope expressa, volumen primum; *institutiones* recognovit Paulus Krueger, *digesta* recognovit Theodorus Mommsen retractavit Paulus Krueger. Berolini mcm-liv, apud weimannos.

The Digest of Justinian. Latin text edited by Theodor Mommsen with the Aid of Paul Krueger. English Translation edited by Alan Watson, vols. 1-4. University of Pennsylvania Press 1985.